

3. Тихонов, А. Н. Формально-семантические отношения в словообразовательном гнезде: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / А. Н. Тихонов. – М. : [б.и.], 1974. – 35 с.

4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. – У 5 т., 6-ці кн. / АН БССР. Ін-т мовазнаўства; пад аг. рэд. К. К. Атраховіча. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984 ; Т. 4 : П – Р. – 768 с.

5. Беларуская граматыка: У 2 ч. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства. – Мінск, 1985. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / Рэд. М. В. Бірыла, П. П. Шуба. – 1985. – 431 с.

6. Бардовіч, А. М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларуская навука, 2000. – 413 с.

7. Шуба, П. П. Прыслоўе ў беларускай мове / П. П. Шуба. – Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1962. – 194 с.

8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія / навук. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларуская навука, 2007. – 351 с.

УДК 811.161.3'374.4

В.І. Самахавец, выкл.
(БДГУ, г. Мінск)

ЭТЫМАЛАГІЧНАЯ ПАРАМЕТРЫЗАЦЫЯ Ў БЕЛАРУСКІХ ІНКАРПАРАВАННЫХ СЛОЎНІКАХ

Этымалагічная параметрызацыя ў лексікаграфіі праводзіцца з мэтай раскрыцця паходжання моўных адзінак і закранае праблемы іх развіцця, выяўлення першапачатковай структуры і семантычных сувязей. У беларускіх інкарпараваных слоўніках этымалагічная параметрызацыя ажыццяўляецца з дапамогай шэрага памет, якімі пазначаюцца запазычанні наступных тыпаў:

з блізкароднасных моў (у тым ліку славянскіх): польскае – *польск.*, з *польскага*; рускае – *ад руск.*, *запазыч. з рус.*, *рус.*; стараславянскае – *стараславянскае*; старапольскае – *ст.-польск.*; украінскае – *укр.*; чэшскае – *чэшск.*;

з неславянскіх моў: англійскае – *англ.*; арабскае – *араб.*, *арабск.*; арамейскае – з *арамейск.*; з германскіх моў – з *герм. моў*; грэчаскае – з *грэчаскай мовы*; *грэч.*, *грэцк.*; іспанскае – *ісп.*, *іспан.*; італьянскае – *іт.*, *італ.*; лацінскае – *лац.*, *ад лац.*, *лат.*; літоўскае – *ад літ.*, *літ.*, *літ.*, *із*

лит.; новаверхненямецкае – н.-в.-ням.; нямецкае – ад ням., ням.; персідскае – перс.; французскае – франц.; яўрэйскае – яўр.

У беларускай інкарпараванай лексікаграфіі этымалагічная параметрызацыя ажыццяўляецца толькі ў тлумачальных слоўніках. Яе вынікам з’яўляецца забеспячэнне слоўнікавых артыкулаў разнастайнымі этымалагічнымі каментарыямі. Так, у навуковай літаратуры адрозніваюць два асноўныя іх тыпы – пашыраны і звужаны каментарыі [1, с. 73–74].

Пашыраны этымалагічны каментарый адзначаецца ў выпадках, калі паходжанне моўнай адзінкі або яе кампанента абгрунтоўваецца за кошт прывядзення формы слова ў мове-донары з беларускім адпаведнікам і ўказаннем самой мовы: **бацьвіньне** – бурачная націва, лісты, з якіх вараць страву таго-ж самага названья; літ.: **batvinis, batviniai** – тое-ж самае значэнне [2, с. 175]; **гешэфт** – справа (ад ням. *geschäft* – выгадная здзелка) [3, с.534]; **гульня**: мастеръ вь гулни своеи Ф. Скорина XVI в. (ср. Владимировъ: «Докторъ Ф. Скорина», 300) изъ лит. *gulimá kamará* спальня, при глаголѣ *gulinéju, -éti* [4, с. 14] і інш.

Звужаны этымалагічны каментарый заключаецца ў абгрунтаванні паходжання моўнай адзінкі шляхам прывядзення формы слова ў мове-донары з указаннем самой мовы: **кантычкі** – кніжкі (літаральна – зборнікі каталіцкіх царкоўных песен. Польск. *kantyczka*) [3, с. 539]; **куфа** [польск. *kufa* < ням. *Kufe*] – вялікая бочка [5, с. 475]; **шынок** (шинокъ) (*польск. szynk* < ням. *Schenke*) – карчма [6, с. 318].

Акрамя адзначаных, мэтазгодна вылучыць яшчэ тры тыпы этымалагічных каментарыяў, якія выкарыстоўваюцца ў беларускіх інкарпараваных слоўніках, – мінімальны, інтэрпрэтацыйны і кантэкстуальны.

У слоўнікавых артыкулах з **мінімальнымі этымалагічнымі каментарыямі** семантызацыя, таксама як і ў слоўнікавых артыкулах са звужанымі этымалагічнымі каментарыямі, датычыцца ўласна рээстравай адзінкі, але пры гэтым адсутнічае дакладная форма слова ў іншых мовах – замест яе падаецца толькі агульнае ўказанне на паходжанне моўнай адзінкі (*англ., араб., грэч., лац., ням., польск., рус., франц., яўр.* і інш.): **а вей** (яўр.) – о гора! [6, с. 308]; **гачак** (*польск.*) Кручок. <...> [7, с. 267]; **дзясніца** – (стараславянскае) правая рука [8, с. 202]; **кытар** – (грэч. заснавальнік, стваральнік) папячыцель, заказчык, укладчык, будаўнік храма або асоба, якая забяспечвае храм неабходнымі прыладамі [8, с. 203]; **панцыр** (*ням.*) Браня, танк. <...> [7, с. 279]; **пархума**. Парфума (*франц.*) <...> [7, с. 279]; **шынгелься**

(англ.). Дранка, драніца, гонта. <...> [7, с. 291]; **Антаніна** (*разм.* Антоля; *лац.* або *грэч.*) – кветка; тая, хто ўступае ў бой [9, с. 236].

У шэрагу выпадкаў сустракаюцца **інтэрпрэтацыйныя этымалагічныя каментарыі** – у іх форма іншамоўнага слова (насуперак выпрацаванай традыцыі) прыводзіцца ў беларускай транслітарацыі, а семантызацыя можа датычыцца:

а) рээстрадавага слова: **джаролца** – памянш. ад джерело (*укр.*) – крыніца [11, с. 443]; **інталяжы** – з польскага анталяжы – карункі [11, с. 444]; **мячэць** (араб. масджыд) – культурная пабудова веравызначэння ісламу (мусульман). <...> [10, с. 363];

б) лексічнай адзінкі ў мове-донары: **вотовати** – галасаваць, падаваць голас; ад лац. *вотум* – даваць абяцанне [12, с. 228]; **заўвуч.** Завуч (ад руск. заведующий учебной частью). Загадчык навучальнай часткі ў школе, вучылішчы. <...> [7, с. 270].

Кантэкстуальныя этымалагічныя каментарыі сустракаюцца ў інкарпараванай лексікаграфіі рэдка і характарызуюцца ўключэннем звестак этымалагічнага характару непасрэдна ў склад дэфініцыі без якіх-небудзь памет: **осанна** – малітвенны кліч, у перакладзе з грэчаскай мовы азначае: выратуй; зберажы [13, с. 608].

Вылучаныя тыпы этымалагічных каментарыяў, акрамя кантэкстуальнага, – пашыраны, звужаны, мінімальны, інтэрпрэтацыйны – прадугледжваюць пэўную іх лакалізацыю ў структуры слоўнікавага артыкула. Адзначаюцца чатыры асноўныя спосабы іх уключэння ў мікраструктуру слоўніка:

1) у прэпазіцыі да зоны семантызацыі рээстрадавай адзінкі без выкарыстання пунктуацыйных індикатараў (напрыклад, дужак):

а) з прымяненнем шрыфтавых індикатараў (паўтлустага або курсіўнага шрыфту): **гульня**: мастеръ въ гулни своеи Ф. Скорина XVI в. <...> изъ лит. *gulimá kamará* спальня <...> [4, с. 14]; **стирта** – становіцца будці толко тринадцать стирть <...> Lit. *stirta* [14, с. 160];

б) без шрыфтавых індикатараў: **інталяжы** – з польскага анталяжы – карункі [11, с. 444];

2) у постпазіцыі да зоны семантызацыі без выкарыстання пунктуацыйных індикатараў, але з прымяненнем шрыфтавых індикатараў: **вотовати** – галасаваць, падаваць голас; ад лац. *вотум* – даваць абяцанне [12, с. 228]; **карунд** ‘вельмі цвёрды мінерал, разнавіднасцямі якога з’яўляюцца рубін, тапаз, сапфір’. Польск. *Korund* – н.-в.-ням. *Korund* – санскр. *kuruvinda* ‘рубін’ [15, с. 47];

3) у прэпазіцыі да зоны семантызацыі з выкарыстаннем пунктуацыйных і шрыфтавых індикатараў: **аўстэрыя** (італ. *osterif*) –

тып пастаялага двара або заезнай карчмы [10, с. 360]; **гачак** (*польск.*) Кручок. <...> [7, с. 267]; **Клара** (*лац.*) – ясная [9, с. 237]; **сакрысція** (*лац. sacram* – святыня) – бакавое памяшканне ў касцёле ці кляштары, прызначанае для захавання культавага начыння, адзення свяшчэннаслужыцеляў [10, с. 364];

4) у прэпазіцыі да зоны семантызацыі з выкарыстаннем пунктуацыйных індыхатараў (напрыклад, дужак): **кантычкі** – кніжкі (літаральна – зборнікі каталіцкіх царкоўных песен. *Польск. kantyczka*) [3, с. 539]; **пархума**. Парфума (*франц.*) <...> [7, с. 279] і інш.

Такім чынам, этымалагічная параметрызацыя адыгрывае важную ролю ў лексікаграфічным апісанні запазычаных моўных адзінак. Аднак у беларускіх інкарпараваных слоўніках адзначаецца адсутнасць агульнапрынятых прынцыпаў яе ажыццяўлення. Таму адна з перспектывных задач беларускай лінгвістыкі, актуальная не толькі для інкарпараваных слоўнікаў, але і для лексікаграфіі ў цэлым, заключаецца ў неабходнасці распрацоўкі канкрэтнага ўніфікаванага кантэнтна-фармальнага нападзення тых фрагментаў слоўнікавых артыкулаў, якія прысвечаны паходжанню рэестравых адзінак.

ЛІТАРАТУРА

1. Дзятко, Д. В. Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія : слоўнік / Д. В. Дзятко ; навук. рэд. В. Д. Старычонок. – Мінск : Колорград, 2022. – 206 с.
2. Станкевіч, А. З літуанізмаў у беларускай мове / А. Станкевіч // Калосьсе. – 1938. – № 3 (16). – С. 172–175.
3. Гаўрош, Н. Слоўнік Калюгавай мовы / Н. Гаўрош, Т. Трыпуціна // Калюга, Л. Творы : раман, апавесці, апавяданні, лісты / Л. Калюга ; укл. Я. Р. Лецка. – Мінск : Маст. літ., 1992. – С. 528–559.
4. Карскій, Е. Къ вопросу о влияніи литовскаго и латышскаго языковъ на білорусское наречіе / Е. Карскій // Русскій Филологическій Вестникъ. – 1903. – Т. XLIX. – С. 12–22.
5. Слоўнік // Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы : вучэб. дапам. / рэд. Р. І. Аванесаў ; скл. У. В. Анічэнка, П. В. Вярхоў, А. І. Жураўскі [і інш.]. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – Ч. 1. 1961. – С. 456–510.
6. Слоўнік да тэкстаў, запісаных кірыліцай // Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы : вучэб. дапам. / рэд. Р. І. Аванесаў ; скл. У. В. Анічэнка, П. В. Вярхоў, А. І. Жураўскі [і інш.]. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – Ч. 2. 1962. – С. 308–318.
7. Цэлеш, М. Лексычны камэнтар / М. Цэлеш // Хмары над бацькаўшчынай / М. Цэлеш. – Нью-Ёрк : БНІМ, 1995. – С. 263–291.

8. Слоўнік рэдка ўжываемых слоў і спецыяльных тэрмінаў // Тэмперны жывапіс Беларусі канца XV–XVIII стагоддзяў : каталёг / аўт.-скл. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск : Дзярж. мастацкі музей Б-сі, 1986. – С. 201–205.
9. Шур, В. Спіс найбольш вядомых беларускіх імёнаў, іх варыянты, паходжанне, значэнне / В. Шур. // Беларускія ўласныя імёны: беларуская антрапаніміка і тапаніміка : дапам. для настаўнікаў / В. Шур. – Мінск : Маст. літ., 1998. – С. 233–238.
10. Лакотка, А. І. Слоўнік тэрмінаў / А. І. Лакотка // Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры / А. І. Лакотка. – Мінск : Ураджай, 1999. – С. 360–365.
11. Тлумачэнні некаторых слоў // Гартны, Ц. Сокі цаліны / Ц. Гартны – Мінск : Юнацтва, 1993. – С. 443–445.
12. Помнікі старажытнай беларускай пісьменнасці / укл. і камент. А.Ф. Коршунава ; рэд. Ю. С. Пшыркоў. – Мінск : Нав. і тэх., 1975. – С. 227–233.
13. Анталогія беларускай паэзіі: у 3 т. / рэдкал.: Р. Барадулін [і інш.]. – Мінск : Маст. літ., 1993. – Т. 1. – С. 604–610.
14. Stang, Chr. S. Glossar / Chr. S. Stang // Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen / Chr. S. Stang. – Oslo, 1935. – S. 147–162.
15. Галай, В. Назвы ўпрыгожанняў і аздобаў / В. Галай // Роднае слова – 2000. – № 6 (150). – С. 46–48.

УДК 811.161'366:630

В.М. Гусева, ст. выкл. (БДГУ, г. Мінск)

СУФІКСАЦЫЯ ЯК СПАСАБ УТВАРЭННЯ ЛЕСАГАСПАДАРЧАЙ І ЛЕСАТЭХНІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Марфалагічны спосаб з'яўляецца адным з найбольш прадуктыўных у тэрмінаўтварэнні. Як адзначае В.П. Даніленка, марфалагічнае тэрмінаўтварэнне мае пэўныя спецыфічныя асаблівасці, у тым ліку павелічэнне рэгулярнасці словаўтваральных мадэлей; рост прадуктыўнасці шэрагу мадэлей, якія абслугоўваюць асноўныя катэгорыі найменняў; узмацненне спецыялізацыі словаўтваральных сродкаў на выражэнне пэўных значэнняў; тэндэнцыя да гнездавога словаўтварэння; узмацненне ўзаемаабумоўленасці прадуктыўнасці словаўтваральнай мадэлі і ўжывальнасці найменняў, створаных па гэтай мадэлі [1].

Суфіксацыя – найбольш распаўсюджаны тып марфалагічнага